

Աշխեն Ջրբաշյան, Գրականության տեսություն և գեղագիտություն, գիտ.
խմբագիր՝ պրոֆ. Ալ. Մակարյան, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2024, 316 էջ

ՆԱԻՐԱ ՀԱՄԲԱՐԶՈՒՄՅԱՆ*

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտ

Գրականության տեսաբան և գրականագետ Աշխեն Ջրբաշյանը ընթերցողի սեղանին է դրել «Գրականության տեսություն և գեղագիտություն» դասագիրքը, որը ներկայացնում է գրականության և գեղագիտության ընդհանուր հասկացությունների և խնդիրների փոխառնչությունները, գրականության տեղը արվեստի տեսակների շարքում, նմանություններն ու տարբերությունները մյուս արվեստներից և այլ հարցեր: Դասագիրքը ոլորտի և առարկայի նկատմամբ երկարատև, հետևողական և խորը ուսումնասիրության արգասիք է, որը հեղինակը ստեղծել է ուսանող ընթերցողների աշխատանքը հեշտացնելու նպատակով, հետևաբար՝ ենթադրում է նաև նրանց լիարժեք ներգրավվածությունը:

Դասագրքի առաջնային *նպատակը* ընթերցողին տեսական գիտելիքներ հաղորդելն է և գեղագիտական ճանաչողության կատարելագործումը, որը հասանելի է *ընկալման կանխորոշված վերաբերմունքից դեպի ազատություն* ընթացքի մեջ կամ *շարժման նշանի* ներքո: Այն միաժամանակ ենթադրում է գեղագիտական կարգերի մեկնաբանման գործընթաց գրքում բացվող և համատեքստն ամբողջացնող խնդիրների միջոցով:

Բաժինները և հիմնական հաղորդագրությունները: Դասագիրքը բաղկացած է 5 գլուխներից՝

ա. «Գեղագիտական ուսմունքների պատմության համառոտ ակնարկ»,

բ. «Գրական-գեղարվեստական ուղղությունները գեղագիտության համատեքստում»,

գ. «XIX -XX դարերի արվեստագիտական և գրականագիտական դպրոցները»,

դ. «Գեղագիտական հիմնական կատեգորիաները»,

* **Նաիրա Համբարձումյան** – բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի դոցենտ

Наира Амбардзумян – канд. филол. наук, доц., ст. науч. сотр. института литературы имени Манука Абебяна, НАН РА

Naira Hambardzumyan – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Senior Researcher at the Institute of Literature named after Manuk Abeghian of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia.

Էլ. փոստ՝ nairahambardzumyan@yahoo.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2792-8891>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 01.11.2024

Հաստատվել է՝ 06.11.2024

© The Author(s) 2024

ե. «Գրական սեռեր և ժանրեր»:

Գիրքն ընդգրկում է նաև «Երկու խոսք», «Ներածություն» բաժինները, ռուսերեն և անգլերեն ընդարձակ ամփոփումներ: «Գրականության ցանկ» բաժնում գետեղված են հայրենական և արտասահմանյան կարևոր գիտական աղբյուրներ:

Առաջին գլխում հեղինակը առանձնահատուկ քննել է *անտիկ աշխարհ-ժամանակակից տեսություններ* գեղագիտական ուսմունքների պատմական զարգացման ընթացքը՝ միաժամանակ ներկայացնելով գրականության տեսության կապը եվրոպական փիլիսոփայական և գեղագիտական հիմնական ուղղությունների հետ:

Երկրորդ գլխում ներկայացվում են գրական-գեղարվեստական ուղղությունները: Անդրադարձ է կատարվել կլասիցիզմին, Նիկոլա Բուալոյի «Քերթողական արվեստ» տրակտատին, սենտիմենտալիզմի, ռոմանտիզմի, ռեալիզմի, նատուրալիզմի, ավանգարդիզմի, սյուրռեալիզմի, էքզիստենցիալիզմի և այլ ուղղությունների հարցերին՝ դրանք դիտարկելով գեղագիտության համատեքստում:

Երրորդ գլխում քննվել են XIX-XX դարերի դիցաբանական, կոմպարատիվիստական, հոգեբանական, կուլտուր-պատմական, ֆրոյդյան քննադատության, միֆաքննադատության, ֆորմալիզմի, ստրուկտուրալիզմի ևն արվեստագիտական ու գրականագիտական դպրոցները: Դրանք կարևոր գիտելիքներ են միջազգային գրական կապերի, համաշխարհային մշակութային շփումների զարգացման տեսանկյունից: Այս ամենը բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում գրականությունների համեմատական ուսումնասիրության համար, միևնույն ժամանակ փորձեր են արվում բացատրելու տարբեր ազգային մշակույթներում առկա նմանությունները:

Չորրորդ գլխում առանձին խորագրերով մեկնաբանվել են գեղագիտական հիմնական կատեգորիաները՝ գեղեցիկը, տգեղը, վեհը, ստորը, ողբերգականը, կոմիկականը ևն, դրանց դերն ու նշանակությունը իրականության հանդեպ մարդու գեղագիտական ընկալումներում: Այս հասկացությունների ընտրությունը նույնպես պատահական ու կամընտիր չէ, քանի որ դրանք ամբողջացնում են դասագրքի՝ որպես համակարգի ընդհանուր տրամաբանությունը:

Հինգերորդ գլխում առանձին քննության նյութ են դարձել գրական սեռերի և ժանրերի դասակարգման սկզբունքները, դրանց տարբերակիչ հատկանիշները: Դրանք կարևոր են հատկապես պոետիկայի հարցերով զբաղվողների համար, ովքեր նախապատվությունը տալիս են կոնկրետ տեքստերի վերլուծությանը, տեքստը որևէ տիպաբանական խմբի կամ որևէ դիսկուրսի դասելու սկզբունքին:

Նշենք, որ գրքում ընդգրկված բոլոր նյութերը ուղեկցվում են համապատասխան նկարներով, որոնք կօգնեն զարգացնելու ընթերցողի պատկերային մտածողությունը (երևակայությունը):

Առանձնահատկությունները: Գրքի առանցքային բաժիններից յուրաքանչյուրի վերաբերյալ մշակված է հեղինակի ընկալումների և դիրքորոշումների լայն շրջանակ, որտեղ ամփոփված են ինտելեկտուալ տարբեր ավանդույթներ

և մշակույթներ: Դրանք կարծես մրցում են համոզականությամբ, երբեմն աջակցում են ընթերցողին, երբեմն լրացնում կամ մարտահրավեր են նետում միմյանց: Հեղինակը հաջողությամբ համատեղում է գրականության տեսությունը և գեղագիտությունը պատմության, արվեստագիտության և այլ գիտակարգերի հետ՝ ապահովելով նյութի միջգիտակարգայնությունը: Դասագրքում չկա մեկ գլուխ կամ պարբերություն, որտեղ առաջնությունը տրվի միայն բովանդակությանը կամ միայն ձևին: Բոլոր բաժիններում դրանք ներդաշնակորեն միահյուսված են:

Ներկայացվող աշխատանքը նաև հասկացությունների և դրույթների համակարգ է, որին պետք է տիրապետի (հատկապես) բանասերը: Չէ՞ որ գրականության որպես արվեստի ձևի գեղագիտական գործառույթը պահպանվող է: Եվ սա կանխամտածված է, քանի որ գրականության մեջ և արվեստում ընդհանուրը անմիջականորեն առնչվում է անհատականին: Գրականության տեսությունն - գեղագիտությունն փոխգործակցության գաղափարը հեղինակը ընթերցողին է փոխանցում հասանելի մեկնաբանություններով՝ ընդգծելով ոլորտի զարգացման բոլոր տեղաշարժերը:

Գրականության տեսություն և գեղագիտություն եզրերը հեղինակը գրքում գործածում է գիտելիքահենք զուգադրականության, այլ ոչ թե միավորող մակերեսայնության տիրույթներում: Դրանք հատկանշվում են ոչ թե տեսաբանության ենթադրյալ էլիտար մակարդակում, այլ բազմիմաստության ու շարժունակության: Եվ սա հեղինակի մտքի առաջընթացի պահանջկոտ հրամայականն է, որն ընթերցողին հասանելի է մտքի հաշվարկային ու ձիգ զսպանակի աստիճանական, դանդաղ և զգույշ թուլացման հնարքի շնորհիվ:

Անհնար է չանդրադառնալ նաև փաստին, որ մտքի այսօրինակ տեղաշարժերի ընթացքում Ա. Ջրբաշյանը ստեղծում է կոկիկ և հստակ համադրություններ հունական, եվրոպական և ռուսական դպրոցների ու հեղինակների միջոցով: Ինչ նյութ որ առկա է նրա գրքում հայերեն, հասանելի է բարձր ճշգրտությամբ: Հենց սա է *ընկալման կանխորոշված վերաբերմունքից դեպի գիտական ազատություն* ընթացքը:

Նյութի տրամաբանական շղթան հմտորեն պահպանվում է մեկնաբանված ընդհանուր կարգերի և գիտելիքահենք բազմիմաստությունների միջև՝ մինչև ընթերցման ավարտը, թեև նպատակը նաև ընթերցողին խոսքային հնարքների միջոցով լրացուցիչ մանրամասներ հաղորդելն է: Այդ կերպ հեղինակը հասանելի է դարձնում նաև մեկնաբանվող նյութի շարժունակությունը:

Ուշագրավ է, որ Ջրբաշյան տեսաբանի դիրքորոշումը և նախապատվությունների համակարգը թաքնագրված չէ բազմակի մեջբերումների հետևում, ինչպես հաճախ պատահում է, թեև իրապես դժվար է, նույնիսկ անհնար է խուսափել մտքերի փոխներթափանցումների այդօրինակ ներազդեցություններից:

Հեղինակի յուրաքանչյուր ինքնուրույն թեզ լրացուցիչ կարևոր կշիռ է հաղորդում դասագրքին, քանի որ այնտեղ գոյություն ունեցող հայեցակարգային

հասուն տեսլականը ոչ թե սահմանափակում է, այլ հրավիրում է համադրությունների սկզբունքով արդյունավետորեն մտածելու և բաց է ընթերցողի համար: Մա Ջրբաշյան հեղինակի գրի ոճին բնորոշ հատկանիշ է, որը հանգեցնում է թեմայի նկատմամբ ազատ վերաբերմունքի, իսկ տեսաբանի համար արժեքավոր է *sense of play* (խաղի զգացողության) տեսանկյունից:

Նշենք, որ գեղագիտությունը թեև փոփոխվել է, բայց երկար ճանապարհ է անցնելով՝ պահպանել է փիլիսոփայական և գեղագիտական գիտելիքների անփոփոխ միջուկը կամ գեղագիտական մյուս կարգերի միջոցով ընկալվող արվեստի փիլիսոփայության տիրույթը: Այս առումով դասագրքում տեսության ու գեղագիտության ներկայացումն ուղեկցվում է համոզիչ օրինակներով:

Գիրքը գրված է հստակ և տրամաբանական լուծումներով: Առկա է ժամանակակից ուսումնասիրություններին բնորոշ օտարալեզու (ռուսերեն և անգլերեն) գրականություն:

Որպես գրքի առավելություն անհրաժեշտ է նշել նաև ընթերցողի հետ աշխատանքի ձևը, ըստ որի՝ հեղինակը հաշվարկում և ամբողջացնում է առարկայի ու ուսումնասիրության ժամանակակից մոտեցումների ամբողջական պատկերը:

Աշխատանքում *հիբրիդային կառույցների* (Մ. Մ. Բախտին) միջոցով հեղինակը ոչ թե միահյուսում, այլ ներկառուցում է տեքստը՝ ստեղծելով *շղթայական համակարգ շղթայական համակարգի մեջ* գաղափարը և ընդգծելով գրի գործառույթները, սկզբունքներն ու տեխնիկան:

Եզրակացություն: Աշխեն Ջրբաշյանի «Գրականության տեսություն և գեղագիտություն» դասագիրքը օգնում է համակարգելու և խորացնելու գրականության մասին գիտելիքները, գեղագիտության վերլուծության սկզբունքների և տեխնիկայի տիրապետումը: Մա հայեցակարգային է և տրամաբանական: Գիրքը պարունակում է բազային հումանիտար հիմքով միջգիտակարգային նյութեր, որոնք խորհուրդ են տրվում բուհերի բանասիրության, լրագրության, օտար լեզուների, արևելագիտության ֆակուլտետների ուսանողներին՝ դասախոսությունների ընթացքում նրանց աշխատանքները առավել ընկալելի և դյուրին դարձնելու նպատակով: Այն անհրաժեշտ և կարևոր տեսական ու գեղագիտական գիտելիքներ կարող է հաղորդել նաև ավագ դպրոցի ուսուցիչներին և աշակերտներին արդի բարեփոխումների համատեքստում:

Դասագիրքը նորություն է իր առանձնահատուկ բնությամբ, մանրակրկիտ մեկնաբանված նյութերի բազմազանությամբ և օգտակար է հայագետների, գրականության տեսության և գեղագիտության հիմնախնդիրներով զբաղվող հետազոտողների, բանասիրական ֆակուլտետների ուսանողների, ասպիրանտների, ինչպես նաև արվեստաբանության և հարակից այլ գիտակարգերի մասնագետների համար: